

O SCHIȚĂ MONOGRAFICĂ NECUNOSCUTĂ A SCRIITORULUI H. STAHL: COVASNA, 1924

*Florentina Teacă⁵⁹
Dragoș Burghelia⁶⁰*

REZUMAT

Henri Stahl, scriitor din prima jumătate a secolului al XX-lea, este cunoscut în cultura românească și ca inventator al sistemului de stenografie adaptat limbii române, dar mai ales ca părinte al scriitoarei Henriette Yvonne Stahl și al sociologului Henri H. Stahl. Apropiat al lui Nicolae Iorga, Henri Stahl a fost influențat, în formarea sa, și de sociologul Dimitrie Gusti. A lăsat posterității câteva volume, atât de specialitate (stenografie și grafologie), cât și literatură monografică și beletristică. Materialul de față intenționează să semnaleze existența unei cărți nemenționate în lista operelor lui H. Stahl, Covasna, o schiță monografică apărută în 1924 la București, Editura Tipografiile Române Unite.

Cuvinte-cheie: familia Stahl, Henri Stahl, Covasna, schiță monografică.

⁵⁹ Cercetător, Centrul European de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române (CESPE), e-mail: teaca_florentina@yahoo.com.

⁶⁰ Doctorand, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea București. Cercetător la Centrul European de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române, email: dragos.burghelia@gmail.com.

1. FAMILIA STAHL

Henri Stahl (1877-1942) făcea parte dintr-o familie de emigranți de origine franco-germană, stabiliți la București. Tatăl său, Joseph Stahl (1820-1890), originar din Ingolstadt, era supus prusac.

„Din amintirile familiei, și-ar fi părăsit Bavaria natală de tânăr, plecând în Grecia odată cu viitorul rege Otto. În circumstanțe necunoscute, cade prizonier la turci și este dus la Istanbul. Aici învață limbile orientale (turca, araba, persana), dar și românește. În plus, stăpânea germana, franceza, engleza, italiana, neo-greaca, greaca veche, latina, sanscrita. În capitala valahă ajunge în preajma anului 1850, posibil prin intervenția prințului Barbu Știrbei. Acesta l-ar fi avut, se pare, dragoman (interpret) pe durata vizitei sale la Istanbul și, apreciind excepționalele sale cunoștințe lingvistice, l-ar fi adus cu sine la întoarcerea în țară”⁶¹.

După sosirea la București Joseph Stahl va lucra ca „magistrat translator”, după cum obișnuia să se semneze pe publicațiile sale, va contribui la organizarea serviciului de telegraf și al Poștei Române și va face parte din Garda Orășenească. Se va dedica însă mai cu seamă predării limbilor, ca profesor. În cursul vieții va scrie numeroase manuale de limbă și dicționare, tipărite la București începând cu 1852. În 1881, deschide o școală germană de fete, ce se va bucura de o oarecare faimă⁶².

Rămas orfan de tată la vârsta de doisprezece ani, Henri Stahl urmează cursurile liceului „Dimitrie Cantemir”, iar apoi pe cele ale liceul „Gheorghe Lazăr”. De copil, este pasionat de găsirea unui

⁶¹ Irina Stahl, într-o carte de Henri Stahl, „Henri Stahl, patriot roman cu nume german. Introducere la Porumbacu”, în *Atelier*, 29 august 2018, Disponibil la adresa de internet: <https://atelierliternet.ro/articol/19636/IrinaStahlHenriStahl/HenriStahlpatriotromancunumegermanintr-oducerelaPorumbacu.html>, Accesat la data de 12 septembrie 2025.

⁶² *Ibidem*.

sistem grafic care să îi permită să scrie la fel de repede ca vorbirea. În clasa a treia de liceu găsește la un anticariat prima carte de stenografie adevărată, cu un alfabet stenografic însă complicat și greoi. Câțiva ani mai târziu, din întâmplare, găsește alfabetul preotului francez Émile Duployé. În 1898 scoate prima sa carte de stenografie: *Stenografia Duployé. Adaptată limbii române de Henri Stahl*⁶³. În timp, va crea propriul său sistem original de stenografie, pe care îl va publica în 1908⁶⁴.

Henri Stahl a urmat atât Facultatea de Litere, cât și pe cea de Drept (unde îl va cunoaște pe Nicolae Iorga, cu care va rămâne prieten timp de 25 de ani), manifestând aptitudini în multe direcții. Din căsătoria sa cu franțuzoaica Blanche va avea trei copii (Gaston, Henriette, viitoarea scriitoare, și Henri, viitorul colaborator al lui Dimitrie Gusti). Pasionat de stenografie, devine stenograf revizor la Camera Deputaților (pe atunci nu exista tehnică de înregistrare a discursurilor, ele trebuind fi notate în timp real). În ajunul implicării României în Marele Război, Stahl, care avea o familie destul de numeroasă, lucra între ora 1 noaptea și 6 dimineața la Agenția Telegrafică Română (știa nu mai puțin de șase limbi). Mai era profesor la Școala Superioară de Război, Școala Militară de Ofițeri de Infanterie și Școala Militară de Artilerie, Geniu și Marină⁶⁵. A fost expert judiciar și profesor la Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie⁶⁶.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Acest sistem de stenografie va fi adoptat oficial în 1941.

⁶⁵ Codruț Constantinescu, „Henri Stahl pe frontul României Mari”, în *Revista* 22, 2019, Disponibil la adresa de internet: <https://revista22.ro/cultura/henri-stahl-pe-frontul-romaniei-mari>, Accesat la data de 12 septembrie 2025.

⁶⁶ Irina Stahl, într-o carte de Henri Stahl, „Henri Stahl, patriot roman cu nume german. Introducere la Porumbacu”, în *Atelier*, 29 august 2018, Disponibil la adresa de internet: <https://atelierlitternet.ro/artic>

Henri Stahl se va căsători cu Blanche Alexandrine Bœuve (1874-1953), o tânără franțuzoaică ce sosise la București însoțită de fiul său de câțiva ani, Gaston. Toți cei trei copii ai familiei: Gaston, Henriette și Henri vor deveni nume marcante ale culturii românești, fiecare distingându-se într-un domeniu aparte. Gaston Bœuve (1894-1969), ce va adopta pseudonimul Șerban Voinea, va deveni un cunoscut teoretician și lider al social-democrației românești. Avocat de profesie, va face carieră în diplomatie, fiind pentru o vreme ambasador al României la Berna. Henriette Yvonne (1900-1986) va deveni una din cele mai importante scriitoare ale literaturii române. Henri (1901-1900), ce își va adăuga la nume inițiala tatălui, pentru a se distinge de acesta, va fi unul din membri marcanți ai școlii sociologice conduse de Dimitrie Gusti. Stenografia învățată de la tatăl său îi va fi de mare utilitate la consemnarea datelor și informațiilor culese pe teren⁶⁷.

2. OPERA LUI HENRI STAHL

În ciuda numeroaselor sale obligații, încurajat și promovat de Nicolae Iorga, care îi publica adesea textele în revistele sale, Stahl reușește să dobândească și o oarecare notorietate literară. În câțiva ani publică mai multe volume. În 1910 apare *Bucureștii ce se duc*, o istorie a orașului scrisă cu mult umor și nostalgie față de trecutul urbei; în 1912, *De la manevre și alte schițe vesele*, o culegere de schițe; în 1914 este tipărit *Un român în lună*, roman științifico-fantastic, o premieră de gen în literatura română, iar în 1915, *Macabre și viceversa*, altă culegere de schițe. Aceștia se

ol/19636/IrinaStahlHenriStahl/HenriStahlpatriotromancunumegermanintruoducereLaPorumbacu.html, Accesat la data de 12 septembrie 2025.

⁶⁷ *Ibidem*.

adaugă și cărți de specialitate, printre care *Curs complet de stenografie cu vocale* (1909), reeditat ulterior în repetate rânduri⁶⁸.

La aceste titluri putem adăuga volumul *Covasna*, apărut în 1924 la București, Editura Tipografiile Române Unite. Pe ultima pagină a acestuia, cu mențiunea „De același autor”⁶⁹, găsim enumerate și alte lucrări ale lui Henri Stahl, în afară de cele mai-sus menționate, grupate pe categorii, din păcate fără a fi indicat anul apariției, cu nota de subsol „acestea se pot cere și autorilor: str. Izvor 139, București, telefon 13 C II-a”⁷⁰. La categoria „cărți literare”: *Spion*, lucrare premiată de societatea „Cartea Românească”; la categoria „stenografie”: *Curs de stenografie parlamentară. Istoricul stenografiei în România* (Alfabetul Stahl, lucrare premiată de Academia Română, *Stenografia cu alfabetul latin; transformarea mașinei de scris în mașină de stenografie, Game stenografice, exerciții gradate pentru obținerea iușelei cu orice sistem, Stenografia Stahl în rezumat*; la categoria „istorie”: *Țările Românești până în preajma timpurilor moderne, Evul Mediu* – 12 conferințe ținute ofițerilor Școalei Speciale de Geniu (autografiate); la categoria „limba franceză”: *Curs practic de limbă franceză pentru militari*.

În perioada 1937-1939, Henri Stahl a semnat materiale și în revista „Justiția”, una dintre sursele documentare alternative nefolosite în istoriografia românească⁷¹. Slab recuperat după 1989

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Henri Stahl, *Covasna*, Editura Tipografiile Române Unite, 1924, p. 41.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ George Lascu, „Cum a devenit o vacă ditamai calul. Cazuri amuzante de fals semnalate de Henri Stahl”, în *Historia*, n.d., Disponibil la adresa de internet: <https://historia.ro/sectiune/general/cum-a-devenit-o-vacaditamai-calul-cazuri-572089.html>, Accesat la data de 12 septembrie 2025.

(lipsa edițiilor critice rămânând în general una dintre zonele de suferință ale istoriografie românești), activitatea lui Henri Stahl rămâne în mare măsură nedocumentată; cu atât mai mult când e vorba de materiale de presă disparate⁷².

3. ȘCOALA MONOGRAFICĂ A LUI DIMITRIE GUSTI

În data de 8 aprilie 1910, Dimitrie Gusti susținea în aula Universității din Iași prelegerea introductivă a cursului *Introducere în cursul filosofiei grecești, etică și sociologie*. Proaspăt numit profesor agregat la Catedra de Istorie a Filosofiei Grecești, Etică și Sociologie de la Facultatea de Litere și Filosofie, el va expune cu această ocazie unele dintre ideile sale cu privire la sociologie și etică, evocând, pentru prima dată, și posibilitatea efectuării de cercetări monografice în România. Sociologia, ca materie de învățământ, prindea contur.

În același an, 1910, Henri Stahl publica volumul *Bucureștii ce se duc*, o istorie a orașului, scrisă cu mult umor și nostalgie față de trecutul urbei. Cartea era rezultatul unei minuțioase munci de documentare, în care sursele istorice (documente, hărți, studii) fuseseră completate cu informații rezultate din cercetarea directă, de teren. În frecvențele sale descinderi prin oraș, Henri Stahl obișnuia să își ia cu el copiii, pe Henriette Yvonne, viitoarea scriitoare, și pe Henri, viitorul sociolog. Odată întorși acasă, îi îndemna să alcătuiască mici texte, „compuneri”, despre ceea ce văzuseră și făcuseră. Micul Henri este fascinat de munca tatălui său și mai cu seamă de ușurința cu care acesta reușea să intre în vorbă cu oricine,

⁷² *Ibidem*.

să se facă înțeles și să-și atragă, prin gesturi simple, simpatia interlocutorilor⁷³.

Cercetarea monografică interbelică a fost inițiată și dezvoltată de Dimitrie Gusti, alături de colaboratorii săi (unul dintre aceștia fiind Henri H. Stahl). Aceasta a reprezentat

„una dintre cele mai importante contribuții la dezvoltarea sociologiei aplicate europene atât prin originalitatea sistemului teoretic, a conceptelor și ideologiei, cât și prin complexitatea tehnicilor utilizate, a instrumentarului și, nu în ultimul rând, a perspectivei interdisciplinare prin care această metodologie de teren s-a făcut remarcată. Benefic pentru sociologia românească este nu numai că s-a creat o școală cu renume internațional, dar și faptul că elita intelectuală din România acelei vremi a înțeles necesitatea propagării sistemului ideologic gustian și a metodologiei de cercetare în teren”⁷⁴.

Dimitrie Gusti a organizat, în anii 1925-1935, împreună cu echipe de specialiști din diverse domenii (sociologi, etnografi, folcloriști, geografi, statisticieni, medici) și cu studenții săi, campanii de cercetare monografică cu caracter interdisciplinar în mai multe sate. Așadar, prima campanie de cercetare pe teren a satelor românești s-a desfășurat în vara lui 1925, într-un sat din Dolj.

Lucrarea lui Henri Stahl, *Covasna*, a apărut în 1924, cu siguranță după o vizită a acestuia la Covasna într-un an anterior. În aceste circumstanțe, autorul nu putea cunoaște metodele și regulile pe care sociologul Dimitrie Gusti le-a indicat pentru realizarea unei lucrări monografice, care definește un cadru larg de cercetare al

⁷³ Irina Stahl, „Henri Stahl, două generații, tatăl și fiul, în timpul Primului Război Mondial”, în *Revista română de sociologie*, serie nouă, Serie Nouă, Anul XXIX, Nr. 3–4, București, 2018, p. 358.

⁷⁴ Carmen Albert, „Cercetarea regională monografică interbelică: cazul bănățean”, 2012, în *Cooperativ Gusti*, 14 iulie 2012, Disponibil la adresa de internet: <https://www.cooperativag.ro/cercetareamonograficargi-onala-interbelica-cazul-banatean/>, Accesat la data de 12 septembrie 2025.

satului, conform teoriei sale sociologice a cadrelor și manifestărilor. O cercetare adecvată trebuie realizată de o echipă pluridisciplinară, formată din specialiști, toți coordonați de un sociolog, pentru a acoperi toate aspectele vieții din comunitățile rurale, împărțite pe cele patru cadre – cosmologic, biologic, psihologic și istoric, apoi pe manifestări – economice, spirituale, juridice și politice-administrative.

Este evident că un singur om nu poate realiza o cercetare monografică după toate cerințele. Însă cumva, empiric, Henri Stahl a atins multe din aceste aspecte, în stilul lui mai mult literar decât științific, lăsând posterității câteva pagini cu informații de interes pentru cercetătorii de azi ai trecutului zonei.

4. COVASNA – STAȚIUNE TURISTICĂ DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

Covasna este o localitate, stațiune turistică, situată în actualul județ Covasna, numit Treiscaune în perioada interbelică. Până la Unirea Transilvaniei cu România, în 1918, Covasna s-a aflat în componența Imperiului Austro-Ungar. Perioada interbelică i-a făcut pe românii din celelalte provincii să „descopere” localitățile transilvane aflate acum între granițele României Mari. În același interval, au văzut lumina tiparului numeroase lucrări cu caracter monografic dedicate acestor locuri revenite în matca țării.

Astfel, despre comuna Covasna și satul alipit, Voinești⁷⁵, cunoscute și vizitate din vechi timpuri pentru multitudinea factorilor naturali (între care rolul dominant l-au avut apele minerale, mofetele și aerul puternic ozonat) de către numeroși turiști și bolnavi veniți la recuperare „la băi”, în perioada interbelică au fost tipărite trei

⁷⁵ Covasna devine oraș în 1952, iar satul Voinești devine cartier al orașului.

lucrări: Henri Stahl, *Covasna*, Editura Tipografiile Române Unite, București, 1924; Vasile Stroescu, *Covasna ilustrată geografică, ecologică, geologică, balneară, medicală, turistică și arheologică*, Societatea de Hidrologie și Climatologie Medicală, București, 1932; V.M. Georgescu, *Băile Covasna din punct de vedere turistic și medical*, Cooperativa Societății Cartea Neamului, București, 1939.

Lecturând lucrările menționate mai sus, remarcăm un anumit „exotism” în percepția celor veniți din Vechiul Regat la Covasna, cel puțin din două puncte de vedere: faptul că întâlneau mulți alogeni, comasați în această zonă și, la fel de mirabil, că făceau cunoștință cu proprietățile curative ale apelor covășnene, ce mergeau spre magie. Dar, pe lângă aceste neobișnuite prezențe, întâlneau și normalitatea: români, ca pretutindeni între Nistru, Tisa și Munții Balcani. Oricum, ca și concluzie, vizitatorii, în cele din urmă, se bucurau să găsească în inima României Mari o zonă frumoasă cu români mândri, cu oameni buni. Mai ales rurali erau acești români covășneni, mulți dintre ei ciobani – mocani cum își ziceau ei înșiși.

Prima dintre acestea este cea scrisă de Henri Stahl, la începutul anilor '20, așadar în primii ani după Unire. Putem presupune că prietenia acestuia cu Nicolae Iorga, „fostul său profesor, care îi publică adeseori textele în revistele sale”⁷⁶, l-a condus pe scriitor spre aceste locuri transilvane. Este cunoscut faptul că, în perioada de după 1918, deseori Nicolae Iorga s-a aplecat cu atenție asupra situației românilor din județele de azi Covasna și Harghita.

„Pe aici românul cărturar are durerea să întâmpine atâția din neamul cari nu știu românește nici cât trebuie pentru a spune ce

⁷⁶ Irina Stahl, „Henri Stahl, două generații, tatăl și fiul, în timpul Primului Război Mondial”, în *Revista română de sociologie*, Serie Nouă, anul XXIX, Nr. 3–4, București, 2018, p. 367.

spun totuși, cu mândrie, în ungurește: Sânt român! Preotul le face liturghia în limba străbunilor, dar predica trebuie s-o ție în acea limbă pe care oamenii o pot înțelege... Românii șchioapătă vorbind limba lor, sfânta limbă de omenie a moșilor și strămoșilor lor, limba care numește seminția lor, portul lor frumos, datinile minunate pe care le-au păstrat». Așa descria Nicolae Iorga, la început de secol XX, drama românilor din Secuime, maghiarizați cu brutalitate de către statul ungar. Aceeași realitate s-a păstrat și în momentul Unirii Transilvaniei cu România, în 1918, realitate zugrăvită și în scrisorile pe care marele istoric le primea din Covasna în 1919-1920 și în articolele pe care cunoscătorii acesteia le publicau în ziarul istoricului, *Neamul Românesc*⁷⁷.

5. COVASNA, DE HENRI STAHL, 1924

Lucrarea semnată de Henri Stahl nu este un volum monografic în accepțiunea termenului. O putem considera un fel de „schiță monografică”. De altfel, așa a fost numită chiar de sociologul Henri H. Stahl, fiul autorului:

„fascinat de munca tatălui său și mai cu seamă de ușurința cu care acesta reușea să intre în vorbă cu oricine, să se facă înțeles și să-și atragă, prin gesturi simple, simpatia interlocutorilor”⁷⁸.

Mai mult decât atât, aflăm că sociologul, viitor colaborator al lui Dimitrie Gusti, și-a însoțit tatăl la Covasna:

„Avea [tata] un dar deosebit de a sta de vorbă cu oamenii simpli, bătrâni și tineri, câștigându-i prin simplitatea cu care le sta la egalitate, vorbind pe limba lor, în duhul mentalității lor. Îmi aduc aminte, că pentru a capta bunăvoința unor copii (cea mai bună cale pentru a o căpăta și pe a părinților), le împărțea zaharicale cumpărate de la negustorii ambulanți de pe vremuri. De el mi-am

⁷⁷ Petre Țurlea, „Din corespondența românilor din Secuime cu Nicolae Iorga, anul 1919”, în *Angvstia*, Nr. 4, 1999, p. 343.

⁷⁸ Irina Stahl, „Henri Stahl, două generații, tatăl și fiul, în timpul Primului Război Mondial”, în *Revista română de sociologie*, Serie Nouă, Anul XXIX, Nr. 3–4, București, 2018, p. 359.

adus aminte, mult mai târziu, când, vrând să adun o ceață de copii, ca să aflu dacă în regulile lor de joacă există sau nu prilejul unui studiu al «dreptului» copilăresc, am înălțat pe unul din dealurile satului un zmeu măreț, care a jucat rolul de magnet pentru o întreagă droaie de copii, mai mici și mai mari. Mai târziu, ca adolescent și apoi ca om matur, l-am însoțit în excursiile lui «monografice», când a strâns materialul pentru scurtele lui schițe despre localități ca Breaza⁷⁹ sau Covasna⁸⁰.

Numărând 42 de pagini, pe lângă descrierea Covasnei, cartea, care poate fi considerată și un ghid turistic, conține 23 de fotografii și un „ghid practic”, cu „indicațiuni terapeutice” (informații generale despre beneficiile „băilor” și apelor minerale covășnene), cu „indicațiuni practice” (informații despre mersul trenurilor, al trăsurilor, despre locuri de cazare, despre medici și farmacii, adresele locurilor de tratament, ale restaurantelor, cofetăriilor, magazinelor, ale autorităților publice și bisericilor, informații despre parcuri și locuri de promenadă, trasee de excursii în afara localității) și date despre „analiza chimică a surselor din Covasna”.

Ne putem închipui modalitatea prin care Henri Stahl a cules informații despre Covasna, urmărind ceea ce afirma cercetătoarea Irina Stahl, în studiul citat despre cei doi Stahl, tatăl și fiul:

„Darul de a vorbi cu oameni și de a dobândi încrederea interlocutorilor săi va fi transmis și fiului, poate în parte și datorită exemplului oferit de tată. Atunci când se afla pe teren, mulți ani după cele descrise mai sus, sociologul Henri H. Stahl reușea, atât prin aspect, cât și prin vorbe, să fie luat de țărani și negustori drept unul de-al lor. De altfel, recomandarea sa în cazul cercetărilor «de unul singur» era aceea de a fi «cât mai discret cu putință, până la dispariția ta în mijlocul masei anonime (...). Meseria anchetatorului singuratic – afirma el – are în ea ceva cameleonic,

⁷⁹ Nu am găsit informații care să ne confirme că studiul despre localitatea Breaza ar fi fost publicat.

⁸⁰ *Ibidem*.

căci te silește să umbli îmbrăcat cam la fel ca ei, să imiți felul lor de a fi și de a te purta, de a vorbi și, mai ales, să știi să taci, să ascuți fără să pari a o face și să te prefaci că ascuți, când ți-e gândul în altă parte». Henri H. Stahl păstra cu bună știință izul țărănesc al limbii pe care o vorbea, convins fiind de covârșitoarea însemnătate a stilului, a vocabularului și a sintaxei, în înțelegerea țăranilor. Greutatea cea mare, afirmă el în amintirile sale, rămâne aceea «de a nu confunda stilul țărănesc cu cel cult» și «de a găsi o modalitate de trecere, fără trădare, de la unul la celălalt»⁸¹.

Lucrarea dedicată stațiunii Covasna începe prin localizarea geografică:

„De la Sfântu Gheorghe, orașelul cu multe cazărmi, situat pe Olt la 30 km. Nord de Brașov, se desface o linie ferată laterală care străbate prin mijloc județul Trei Scaune, mergând până la Brețcu, unde începe defileul Oituzului, evocator de glorie și jertfe. La jumătatea acestei linii secundare, la poalele Carpaților, la 560 m. altitudine, e Covasna, vestita străveche stație balneară făcătoare de minuni (60 km. de Brașov)”⁸².

și o primă imagine văzută de scriitor la coborârea din trenul cu care călătorise:

„Câteva trăsură, briști și multe căruțe încăpătoare, cu leagăn pe arcuri, așteaptă la gară vizitatorii. Femei urâte - ca toate covăsnencele - cu largă pălărie de paie peste tulpanul negru, îți oferă, după un «ionopot» (Bună ziua) amabil, casă cu chirie și adresa «celui mai bun doctor» (ungur)”⁸³.

Deși ne aflăm la câțiva ani după Unirea Transilvaniei cu România, în Covasna se vorbește încă ungurește, fapt privit cu amuzament de către bucureșteanul H. Stahl, probabil și din cauza unui joc de cuvinte (salutul în limba maghiară sună ca românescul „eu nu pot”):

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Henri Stahl, *op. cit.*, p. 5.

⁸³ *Ibidem*.

„Privirea ți-e atrasă din nou spre câmp de un straniu bălăngănit de clopote: copii, cu talângi și bețe în mână, se silesc să sperie vrăbiile sosite în stoluri, să ajute la culesul grâului de toamnă... Copiii își întrerup ocupația ca să te salute cu un «ionopot» de bun sosit și cu același «eu nu pot» te întâmpină fiecare țaran, fiecare drumeț, așa că Românul din vechiul regat nici n-a făcut jumătatea drumului de la gară spre Covasna și a învățat cum se zice «bună ziua» pe ungurește. Cum e din fire politicos și glumeț, răspunde și el grav la fiecare «eu nu pot» unguresc printr-un «ba eu pot» românesc”⁸⁴.

Covășnenii de azi îi pot urmări (și recunoaște) traseul autorului prin localitate, după descrieri și fotografii:

„De la distanță, din Covasna ascunsă în grădini, vezi doar, drept la capătul drumului, marea clopotniță pătrată a bisericii calvine; mai spre stânga clopotnița rotunjită și tăiată de multe ferestre mărunte a bisericii catolice și departe, în munți, clopotnița mică, ascuțită a bisericii ortodoxe din Voinești, satul curat românesc, legat de Covasna secuiască și formând ambele un lanț neîntrerupt de case și grădini întinse pe aproape 6 km”⁸⁵.

Fig. 1 – Biserica Catolică din 1813. În fund primăria. Turla pătrată a acestei biserici, cu patru orologii, formează punctul de reper pentru orientarea în Covasna.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 6.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 7.

Fig. 2 – Biserica Catolică, peste drum de poștă, pe șoseaua națională înspre Voinești-Târgul Secuiesc-Brețc și pasul milenar istoric al Oituzului. Turla acestei biserici, tăiată de numeroase fereștruci, formează al doilea punct de orientare în Covasna.

După cum afirma la începutul lucrării, H. Stahl se convinge că în Covasna limba maghiară este folosită pretutindeni:

„Românește, dintre localnici, vorbesc doar câțiva negustori, câte un chelner, câteva foste servitoare prin regat. La poștă, primărie, percepție, funcționarii încep – cu dicționarul pe masă – să îndrume românește. Dovadă că totuși Covasna face parte din România Mare o face întâi răsbotezarea străzilor. Ici colo vechea denumire a rămas pe câte o tăbliță și astfel află că Str. Rakoczi a devenit Str. Regele Carol; Str. Hunyady: Str. Principele Carol; Str. Petőfi: Str. Eminescu; Str. Bathori: Str. N. Iorga și foarte îngusta stradă Alsoprund: Str. General Moșoiu. În al doilea rând, magazinele toate au firma scrisă și românește și ungurește”⁸⁶.

Și în urmă cu 100 de ani, existau în România „simpatii politice”, lucru remarcat în Covasna de către H. Stahl astfel:

„Dar mai presus de toate autoritatea Guvernului central e dureros simțită prin prea deasa primenire a pretorilor și notarilor, după oscilațiunile simpatiilor politice a tot corupătoare. Și la Covasna s-a făcut evident greșeala de a se înlocui oameni gospodari experimentați și cinstiți, dar prea bătrâni pentru a învăța repede

⁸⁶ *Ibidem*, p. 16.

românește, prin secături politice, cari ne fac țara de rușine, când de pildă unul a trebuit să fie destituit pentru furt”⁸⁷.

Ca orice vizitator al Covasnei, H. Stahl încearcă proprietățile curative ale mofetelor și apelor minerale, descriind întâmplări amuzante despre activitățile turiștilor, cu un stil aparte, care captează interesul cititorilor. De asemenea, detaliază beneficiile aduse sănătății de consumul apelor minerale din Covasna, „rivalizând cu Vichy”⁸⁸. Datele pe care le oferă referitoare la numărul de case și de locuitori din localitate demonstrează că a apelat la informații statistice oferite de autorități.

Henri Stahl este preocupat și de viața socială a locuitorilor, semnalând și lucruri mai puțin plăcute, de care covășnenii de astăzi se simt oarecum „rușinați”:

„Alături de *școala primară*, foarte curată, cu 4 învățători, frecventată toamna de 170 copii – pe care însă nu-i mai poți ține în sat de îndată ce pleacă bacii cu oile la munte – e o *grădină de copii* și mai la deal *Școala Medie*, recent inaugurată; apoi urmează biserița *Sf. Niculae* din 1794, cum arată pisania vâpsită, aproape ștersă. Păcat însă că preotul – un om tânăr – slujește fără antiriu, cu un patrafir vechiu aruncat peste jachetă. Nu impune și trebuie să impunem! Păcat iarăși, că în jurul unei frumoase troițe sculptată în stejar, ridicată pe locul altarului fostei biserici, s-au aruncat ciurciuvele putrezite, moloz și gunoaie; iar lipsa de îngrijire a țintirimului te îndispune dureros. Cor la biserică nu este, bibliotecă nu este. Ungurii au una foarte frumoasă”⁸⁹.

Nici primarul localității nu a fost pe placul scriitorului:

„O fi bună democrația, dar un primar ca cel din Covasna, care până ieri cumula slujba de primar cu cea de chelner primitor de

⁸⁷ *Ibidem*, p. 18.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 29.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 27.

bacșișuri și căruia îi strigai «Domnule primar, un șnițel fără papricaș, mai iute! », nu impune”⁹⁰.

Fig. 3 – Voinești – Biserica Ortodoxă, din 1784.

Găsim, de asemenea, informații de interes etnografic, referitoare la modul de viață al românilor din Voinești, în marea lor majoritate crescători de oi:

„Casele la Voinești sunt mai mici, gospodăria mai săracă, florile mai puține, pentru că pe aceste locuri, cedate cu mari privilegii secuilor, cu obligațiunea de a păzi granița de năvălirile cumanilor, tătarilor, Românii, lipsiți de pământ, își petreceau viața mai mult în munți cu oeritul, apoi cu lucratul lemnului prin păduri, ori la fabrica dela *Comando*, în creierul munților. Dar nu e casă unde să nu lucreze, la poarta sculptată, românele, torcând lână, pregătind urzeala stofelor, glumind între ele și bucuroase de vorbă cu cei de graiu românesc”⁹¹.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 28.

⁹¹ *Ibidem*, p. 26.

Fig. 4 – Voinești – O casă țărănească. Harnicele gospodine lucrând la poarta casei cu frumoși stâlpi de piatră sculptată.

Ca o concluzie a celor văzute în Covasna, autorul oferă și posibile soluții pentru dezvoltarea zonei:

„Cu bunăvoință și muncă, Covasna-Voinești ar lua în câțiva ani o importanță nebănuită, cu singura condiție ca localnicilor să le asiguri legalitatea iar, în posturile de prefect, pretor, preot, învățători, să numești cele mai cinstite și harnice elemente românești, *indiferent de partide politice*. Atunci pentru acești pionieri ai românismului, fiecare *eu nu pot* unguresc ar deveni îndemn de patriotism și răspunsul glumeț al românului *ba eu pot* ar deveni un angajament de muncă și cinste, până ce și ultimul secui va fi învățat ce însemnează *ziua bună* românească”⁹².

6. CONCLUZII

Membrii familiei Stahl, proveniți din emigranți de origine franco-germană, au fost perfect integrați în cultura românească, la dezvoltarea căreia și-au adus contribuția. Henri Stahl, figură interesantă a epocii sale, tată al scriitoarei Henriette Yvonne Stahl și al sociologului Henri H. Stahl, colaborator apropiat al lui Nicolae Iorga, precum și al lui Dimitrie Gusti, a fost o personalitate cu

⁹² *Ibidem*, p. 30.

adevărat polivalentă, prin studii și preocupări profesionale exercitate la cel mai înalt nivel de pasiune și competență. Cunoscut ca inventator al sistemului de stenografie adaptat limbii române sau ca autorul primului roman SF românesc, scriitorul Henri Stahl a avut și preocupări ce vizează cercetarea monografică. Unul dintre aceste studii, publicat în 1924, dedicat stațiunii transilvănene Covasna, nu apare în bibliografia acestuia. Considerăm că lucrarea trebuie semnalată în lista publicațiilor lui Henri Stahl, ca o restituire necesară și binevenită. Chiar dacă nu este o lucrare monografică de amploare sau realizată după reguli clasice, „schita” *Covasna* a lui Henri Stahl aduce informații valoroase pentru cercetătorii de azi ai trecutului zonei.

7. BIBLIOGRAFIE

- Albert Carmen, „Cercetarea monografică regională interbelică: cazul bănețean”, în *Cooperativa G*, 14 iulie 2012, Disponibil la adresa de internet: <https://www.cooperativag.ro/cercetaremonograficaregionalainterbelicacazulbanatean/>, Accesat la data de 12 septembrie 2025.
- Constantinescu Codruț, „Henri Stahl pe frontul României Mari”, în *Revista 22*, 2019, Disponibil la adresa de internet: <https://revista22.ro/cultura/henri-stahl-pe-frontul-romaniei-mari>, Accesat la data de 12 septembrie 2025.
- Lascu George, „Cum a devenit o vacă ditamai calul. Cazuri amuzante de fals semnalate de Henri Stahl”, în *Historia*, n.d., Disponibil la adresa de internet: <https://historia.ro/sec-tiune/general/cum-a-devenit-o-vaca-ditamai-calul-cazuri-572089.html>, Accesat la data de 12 septembrie 2025.
- Stahl Henri, *Covasna*, Editura Tipografiile Române Unite, 1924.
- Stahl Irina, „Henri Stahl, patriot roman cu nume german. Introducere la Porumbacu”), în *Atelier*, 29 august 2018,

Disponibil la adresa de internet: <https://atelier.liternet.ro/articol/19636/IrinaStahlHenriStahl/HenriStahlpatriotromancunumegermanintroducerelaPorumbacu.html>, Accesat la data de 12 septembrie 2025.

Stahl Irina, „Henri Stahl, două generații, tată și fiu, în timpul Primului Război Mondial”, în *Revista română de sociologie*, Serie Nouă, Anul XXIX, Nr. 3-4, București, 2018.

Țurlea Petre, „Din corespondența românilor din Secuime cu Nicolae Iorga, anul 1919”, în *Angvstia*, Nr. 4, 1999.